

Semnificații ale ceremonialului funerar la români

Obiceiul de înmormântare în zona Topliței

„Obiceiurile de înmormântare fac parte din fondul cel mai stabil al valorilor documentare și estetice, cu profunde semnificații în ceea ce privește profilul spiritual specificul etnic. S-au perpetuat până astăzi manifestări folclorice care atestă originea precreeștină a unor credințe și practici străbune, legate de marea trecere din „lumea cu dor în cea fără dor” acestea, sunt, totodată, elemente de continuitate geto-dacice și daco-romane în cadrul culturii populare românești”.

(Oprea, GH., Agapie, L. - *Folclor muzical românesc*, Editura didactică și pedagogică București 1983)

În zona Topliței, obiceiurile legate de moarte sunt tot atât de simple, ca și oamenii acestor locuri.

Moartea, în concepția populară, este ultimul anotimp, iarna vieții, întoarcerea în pământul din care vor răsări noi mlădițe în primăvară.

Obiceiurile tradiționale legate de naștere, căsătorie și moarte sunt cunoscute în literatura de specialitate sub numele de ceremonialuri de trecere: termen consacrat de folcloristul francez Arnold van Geneps, în lucrarea „*Les rites de passage*”, prin analogia cu trecerile astronomice zi-noapte, iarnă-primăvară.

Ca orice ceremonial de trecere, obiceiurile funerare implicau și ele mai multe etape: „*despărțirea de categoria celor vii, pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integrarea în lumea morților, restabilirea echilibrului social rupt prin plecarea celui mort*”-așa cum le clasifică Mihai Pop, în lucrarea „*Obiceiuri tradiționale românești*”. Față de obiceiurile funerare din diferite zone ale țării, cel din Toplița nu se diferențiază prea mult. De îndată ce murea un membru al colectivității rurale, decedatul era anunțat în mai multe moduri: se trăgeau clopotele într-un anumit fel (în funcție de vârsta decedatului), membrii familiei mortului se îmbrăcau în negru, femeile umblau cu părul despletit și cu năframe negre pe cap, iar bărbații purtau capul descoperit și umblau nebarbierii (uneori jeleau în felul acesta chiar și un an de zile). După ce era spălat și îmbrăcat în hainele cele mai bune, mortul era așezat pe o „*laiță*” acoperită cu un „*lipideu*”. Pe „*piceoare*” i se așeza o seceră pentru a nu amorți de tot până era întins într-un sicriu (copârșău). În sicriu se așează o pânză albă țesută din in și cânepă, cumpărată din comerț (giolgi), și o pernă umplută cu otavă. Deasupra mortului era așezată o pânză rară, în perioadele mai apropiate cumpărată din oraș (bură). Dacă în odaia în care se afla mortul exista o oglindă aceasta se acoperea cu o năframă neagră. După obicei, cel dispărut era bociat trei zile de către membrii familiei sau de către boci-toare, alături în dreptul ferestrei, și în urma carului, când era dus la groapă.

Draga mea măicuță dragă
Cât în lume ai trăit
Doamne, mult te-ai necăjit

Pe tata biteag l-ai ținut
Zece ani în pat l-ai învățit
În sat cu ziua-i lucrat
Și nouă, ne-ai câștigat
Draga mea scumpă măicuță.
Mneata cum te-ai îndurat
Și pe noi ne-ai lăsat?
Că mneata ști destul de bine
Că dintre tați eu n-am pe nime.
Că soacra nu m-ominește
Socru mă batjocorește
Draga mea scumpă măicuță.
Să nu treacă nici trei zile
Să vii maică după mine
Draga mea scumpă măicuță.
Că n-am, prânz și nici amiază
Fără lacrim cu hodină
Că viața care-o duc eu
N-o ști numa Dumnezeu.
De te învârtă într-o parte
Și-mi fă mie loc la spate
Draga mea scumpă măicuță.
Că p-alicea eu veneam
Pe mine mult mă învățai
Draga mea scumpă măicuță.
Și eu aici când oi veni
Pe tine nu te-oi găsi
Draga mea scumpă măicuță.
Doamne mult m-oi mai uita
Ca să te văd undeva
Când p-alicea oi veni
Pe mine cin m-a ntreba
Mâncat-ai Marie-ori ba?
Dragul mami nu te duce
Că departe nu-i ajunge
Dragul mami nu pleca
De nu-mi rupe inima
Că la școală te-am purtat
Și-ncă nu te-am nsuratu
Dragu mami, puiu mami
Dragu mami, averea mami
Vai la groapă te-or porni
Și-napoi nu-i mai veni
C-asta-i cale ne-nțumată
Nu ti-nturna niciodată
Fi-eți țărâna ușoară
Ca rândunica ce zboară,
Și pământul ușurat
Că rândunica de pe gard.
Dragu mami, averea mami
Că tot aș vinde și aș da
Tot în brațe te-aș purta
Numa să te pot scula
Dragu mami mări Vasile
Și munții plâng după tine
Dacă mai lăsați pe mine

Vai dragă unde te bagă
Sub o palmă de pământ
De nu te mai văd mai mult
În pământ cu pietricele
Și ne lași în dor și jele.

(Cules de la Vlad Maria, 65 ani Toplița-Zencani 1983)

Vai mă Aurel popa vine
Un-te-oi ascunde pe tine
Că te-oi ascunde în grădinuță
Te pârâsc cei din uliță
Și te-oi ascunde-n cămară
Da te pârâsc cei de-afară
Vai în grădinuță-s scânteuță.
Scânteuțai mândră floare
Și ți-a ține de răcoare
Vai da mândră casă ai avutu
De-aceia nu-ți-o plăcutu
Alta nouă ți-o făcutu
Fără uși fără ferești
De-acolo tu nu mai ieși
Vai te scoală și te uită
Că ți-o venit prietenii
Scoală grăiește cu dânșii
Da roagă-te cui t-ii ruga
Rogă-te la clopotar
Șă-ți tragă clopotele
Întus patru părțile
Ca să-ți vie neamurile
Veniți neamuri tăte odată
Să-l petrecem pân la groapă
Și veniți cât de curând
Să-l petrecem la mormânt.
Că nu-l mai vedem mai mult
Să-i spui clopotarului
Clopotul cel mai mare
Să-l tragă cu mult mai tare
Să facă răsunset mare
Să se audă-ndepărtare
Și să audă neamurile
Din toate părțile
Și degrabă să pomească
Pe tine să te jelească
Vai Aurel unde te bagă
Sub o pală de pământ
Șă nu te vedem mai mult
În pământ sub pietricele
Noi rămânem cu mare jele
Vai mă Aurel unde te duci
Pe două cărări apuci
Una-n stânga alta-n dreapta
Da pe-aceia din dreapta
S-o oprești la moașă-ta
Și moașă-ta așa să-i spui
C-o rămas a nimănui
Arunca-te focu pământu
Cât ești tu de adâncu
Ca să nu te mai sature
Cum duc oameni la răndu
Unu astăzi
Unu mâine
Poi mâine vii și la mine
Vai mănă-te pustiu moarte
Că-ai pus munte peste munte
Mi-ai luat tot cca fost mai dulce
Ș-ai pus munte peste prag
Mi-ai luat ce a fost mai drag
Te roagă măi Aurelu
Te roagă la săpătoriu
Să-ți facă ușă ș-o ferească
Să te uiți la noi acasă
Dară tu când îi veni

Mândru drum ți-i pregăti
Ș-om pregăti cu mătase
Și te-om pune după masă
N-om mai fi cu dor în casă
Și ți-om pune floricele
Ca să vii dragă pe ele
Nouă ne-a trece de jele
Și-om pune scânteiuțe
Să nu te pălești desculț
Vai măi Aurelu
Că dacă tu-i veni
După masă te-oi băga
Și-n leagăn te-oi legăna.
De nimica n-oi lucra
Numa tot te-oi legăna.

(Cules de la Natea Ioan, 70 ani, Toplița Plopiș 1983)

Neculiță, Neculiță.
Da cu la tine-am venit
Da tu nu te-ai mai trezit
Tu cu mine n-ai vorbit.
Că mereu ziceai tu bine
Hai cumnate pân-la mine
Și la tine am venit
Și tu nimic n-ai vorbit
Vai cumnate nu te duce
Că-i departe m-i ajunge
Și cumnate nu pleca
Nu-ți lăsa familia
Că tu te duci la mormânt
S-or duce copii la tine
Să vadă de tata vine.

În seara ultimă, înaintea înhumării va avea loc „cina mortului”. În mână cu lingura de lemn plină cu fierură de „buretiță” fiecare membru al familiei își cheamă mama, tatăl, sora, fratele, fiul decedat, la masă: „Hai mamă cu noi la cină / C-asta-i cina cea de-apoi / Mai mult nu-i vei fi cu noi”.

A treia zi avea loc înmormântarea propriu-zisă, moment de jale pentru familie și întreaga colectivitate, care nu mai avea obligația stabilită prin tradiție de a participa la înmormântare, dar dădea și ajutorul necesar familiei îndoliată, conform unor norme de conduită impuse în viața socială de către colectivitate. Unii membri ai obștii îndeplinesc funcții bine precizate: bocitoare, cei care organizau și supravegheau întreaga ceremonie funerară, cei de la prapori, cei care duceau deoparte mortul. În ziua înmormântării avea loc pregătirea „pomului” care se dădea nașilor de botez și de cununie.

Spre locul de veci (care sute de ani nu a fost în cimitirele de lângă biserici, ci în curțile gospodariilor) în fruntea alaiului mergeau patru bărbați purtând praporii, împodobiiți cu ștergere și colaci mari frumos împlețiți. În urma acestora vine carul tras de boi cu coarcele împodobite cu ștergere și colaci. De o parte și de alta a sierului stau membrii apropiați ai familiei mortului. În urma carului sau a saniei se înșiruie colectivitatea sâtească.

În casa mortului avea loc masa propriu-zisă, această reprezentând de fapt un moment de solidaritate a colectivității care pierde pe un membru al său. În zona Topliței se practica în trecut priveghiul, obicei care avea scopul de a nu lăsa singur mortul și de a fi mai apropiați de familia acestuia. Femeile cântau cântece de priveghii.

Înaintea astei case
Este un păr și este un măr

Cucu și moartea în el
 Ei acolo tăt cânta
 Și din gură se mostra
 Zice Cuc către moarte
 Vezi tu moarte cum ești tu
 De grabă omori omu
 Mie cuce așa mi-i dat
 Să fac jele și bănat
 Mie cuce așa mi-a scris
 Ca să fac jele și plâns
 Zice moartea către cuc
 Vezi mă cuce cum ești tu?
 Ziua cânti te libpovești
 Noaptea dormi te hodinești
 Dară moartea săraca
 N-are scaun nice pat
 Nice noaptea un-de mas
 Înaintea acestei case
 Este o masă de mătase
 La o masă cîn ședea
 Popi și dicci cânta
 Cimitirul împărtea.
 Împărțiți-l cu dreptate
 Ca să-mi faceți mie parte
 Trece-un car cu boi pe drum
 Carul negru boi negri
 Pogăniul și mai negru.
 Pe car ce era-ncărcat
 Patru scândure de brad
 Pe scânduri era ulcele
 Și pe scânduri lecuirele
 Acele au fost zilele mele.
 Ulcelele sau gătat
 Viața mea mi s-a gătat.
 Că la vârsta ce-o aveam
 Ca să mai trăiesc puteam.
 Dinapoia carului
 Merge Ion cu fata mea
 Cu-n păr negru despletit
 Cu lacrimi până-n pământ
 Unde cade lacrima
 S-aprinde ca flacăra
 Unde-i cade lacrimile
 S-aprind ca flăcările
 Auziți și ascultați
 Care aicea vă aflați
 Scriptura, așa grăiește
 Că omu ca iarba este.
 Și zilele omului
 Sunt ca iarba câmpului
 Care răsare și crește
 Și frumoasă înflorește
 Un vânt trece se lovește
 La pământ se prăvălește
 Precum la mine-ai venit
 Moarte fără crezământ.
 Eu gândesc că mai trăiesc
 Tu mă duci să putrezesc
 Și cu voi nu mă-ntălnesc
 Plângeți părinți preaiubiți
 Și pe min mă jeluiți
 C-această împrumutare
 De la mic până la mare,
 Că mî și ziua nici ceasul
 Moartea când ne-nchide glasul.

Pentru că locuința țărănească din Toplița nu a fost prea spațioasă, priveghiul se făcea în camera unde era așezat mortul. La priveghiul din ultima seară se mânca, se bea, se discuta, se executa jocul cu măști. Aceasta reprezentând ultima petrecere pe care cei vii o dădeau celui mort.

Măștile frecvente în cadrul ceremoniei erau în Toplița cele de moarte, de cal, de maimuțe. Băiatul, care reprezenta moartea, se deghiza în femeie, se îmbrăca cu o cămașă lungă, se îmbrăcoda cu o bucată lungă de pânză, se mânjea pe față cu făină. Își punea dinți mari tăiați din cartofi. Înarmat cu o seceră și ținând într-o mână o cană mare cu apă foarte sărată, trecea din om în om, „îmbrățișându-l” ușor cu secera pe după ceafă. Nu puțini și mai ales copiii stăteau cu gura căscată. Apa sărată le intra în gură și hazul era mare. Cine gusta din cană rămânea în casă. Care nu făcea acest lucru era dus de moarte afară.

Masca întruchipând calul este mai veselă. Cel din față are în mână un ciomag în care este așezată cu gura în jos o oală din lut. Cel din spate ține în mână un obiect care improvizează coada. Peste cei doi sunt așezate țeale. „*Stă-pânul*” ia de căpăstru calul improvizat și îl plimbă prin casă întrebând cine cumpără calul. După multe târguieli cu „*negustorii*” din casă, necăzând de acord cu prețul, stăpânul își lovește calul în cap cu oala, care se sparge, și calul se prăbușește.

Jocul maimuțelor era un joc cu păpuși. Un bărbat își îmbracă mâinile ca pe niște păpuși, un băiat și o fată. Un altul cântă din trișcă și păpușarul își juca perechea de păpuși în maniera jocurilor românești din zona Topliței.

„*Negustorul de pește*” era tot o mască menită să stârnească hazul. Cel care făcea pe negustorul vorbea voit stălcit și ținea în mână o pânzătură înnodată, „*motoască*” cu care lovea în cap pe cei care nu cumpărau pește sau în masă atunci când voia să se adreseze întregi asistențe.

Cele două nopți de priveghi se desfășurau astfel, dacă defunctul era un om bătrân și pierderea lui era considerată de întreaga colectivitate rurală un lucru normal. În cazul în care murea un flăcău sau o fată și deci durerea familiei și a comunității sătenești era foarte mare, priveghiul avea un caracter sobru. De altfel, în cazul înmormântării tinerilor, ceremonialul funerar suferea schimbări mari. În ziua înhumării, la casa mortului cânta ceterașul cântece de joc și cântece de jale. Îmbrăcămîntea defunctului tânăr era de mire sau mireasă.

Într-o serie de acte rituale, pe care le implicau, aceste obiceiuri reflectau de fapt, concepția despre viață și moarte, o anumită filozofie populară, optimism și încredere în forța colectivității rurale, care reglementa mersul vieții sociale după norme străvechi și tradiții, conferindu-i caracterul de continuitate, permanentă și stabilitate. După cum afirma Paul Petrescu în sinteza sa despre creația plastică țărănească ele reflectau „*un simț al umorului și al ironiei care nuanțează destinul poporului român și pune o amprentă singulară pe civilizația românească*”.

În obiceiurile funerare de astăzi s-au produs mutații substanțiale în multe din practicile cu caracter magico-religios, iar altele, pierzându-și sensul inițial, arhaic, sunt păstrate încă în virtutea tradiției.

Abstract

The significance of funeral ceremonies for Romanians. The burial custom in the Toplița region

In some ritual acts that involved them, the burial customs actually reflected the outlook on life and death, a certain folk philosophy, sanguineness and trust in the force of the rural community. They used to establish the place of the social life, after ancient standards and customs, that granted it the character of continuity, permanence and stability.

Until our days folk manifestations have perpetuated, that certify to the ante-Christian origin of some ancient faiths and practices, connected to the great passing "from the world with longing in that without longing": these are also elements of Daco-Getic and Daco-Roman continuity in the frame of the Romanian folk culture.

Substantial mutations took place in the contemporary funeral customs. Many of the practices with a magical-religious character have vanished, and others, having lost their initial and archaic meaning, are still kept for the sake of tradition.

In the Paul Petrescu's opinion, in his synthesis about the rustic graphic creation, they reflected „a sens of humor and irony that colours the destiny of the Romanian people and leaves a singular mark on the Romanian civilization”.

Florina Matei

Prof., Colegiul "Mihai Eminescu",
Toplița, Str. Ștefan cel Mare, nr. 10
Tel. 066/141804